

Хулосаи

комиссияи ташхиси шӯрои диссертациони 6D.KOA-013-и назди Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон оид ба диссертатсияи Маҳмадалӣ Бахтиёр Набӣ дар мавзӯи “Такмили танзими омили экологӣ дар таъмини рушди устувори иқтисодиёти минтақа (назария ва амалия)”, барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи ихтисоси 08.00.03 – Иқтисодиёти минтақавӣ ва ҳудудӣ

1. Мавзӯи таҳқиқоти диссертациони Маҳмадалӣ Бахтиёр Набӣ дар мавзӯи “Такмили танзими омили экологӣ дар таъмини рушди устувори иқтисодиёти минтақа (назария ва амалия)” муҳим ва актуалӣ буда, таҳқиқоти илмии баанҷомрасида доништа шуда, меҳнати ихтисосмандонаи унвончӯ ба шумор меравад, ки он ҳалли муаммоҳои афзалиятноки илмӣ – назариявӣ, ташкилӣ – методии такомули механизми танзими омили экологӣ дар таъмини рушди устувори иқтисодиёти минтақаро дарбар гирифтааст. Таҳқиқоти илмӣ коркарди ҷанбаҳои назариявӣю амалии такомули механизми танзими омили экологӣ дар таъмини рушди устувори минтақаҳо, таҳияи тадбирҳои мушаххас оид ба баланд бардоштани самаранокии механизми танзими омили экологӣ дар таъмини рушди устувори иқтисодиёти минтақаҳоро фаро мегирад.

2. Диссертатсия ба талаботи бандҳои 31, 32 ва 33 – и Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, таҳти №267 тасдиқ шудааст, мувофиқ мебошад.

Диссертатсияи пешниҳодшуда яке аз самтҳои таҳқиқшаванда дар соҳаи иқтисодиёти минтақавӣ ва ҳудудӣ ба шумор меравад, ки он бо забони давлатӣ омода ва таҳия гардидааст.

Дар давраи иқтисоди бозорӣ, афзоиши истеҳсолоти молҳои саноатӣ масъалаи таъмини ҳифзи муҳити зист, нигоҳ доштани ҳолати мусоиди экологӣ барои фаъолияти минбаъдаи инсон дар рушди муносибатҳои низоми ҷамъиятӣ муҳим буда, аҳамияти бузурги иҷтимоӣю иқтисодӣ дорад.

Дар давраи муосири рушди ҷомеа дар ҳар як давлати алоҳида ҳолати экологии минтақаҳо бояд таҳти назорати доимӣ қарор дошта бошад. Зеро афзоиши корхонаҳои саноатӣ, воситаҳои нақлиёт, тағйироти иқлим, гармшавии ҳаво, обшавии пирахҳо, аз ҳад зиёд истифодаи захираҳои табиӣ, коҳишбрии захираҳои табиӣ ва дигарҳо аз ҷумлаи омилҳои мебошанд, ки боиси ифлосшавии муҳити зист ва хатарҳои экологӣ, дар минтақаҳои алоҳида мегарданд. Аз ин рӯ, муносибат ба рушди минтақа, ки дар сиёсати экологӣ нақши пешбарандаро мебозад, аҳамияти бештар пайдо мекунад.

Мутобиқати диссертатсия ба ихтисос ва самтҳои илм, ки аз рӯйи онҳо диссертатсия ба ҳимоя пешниҳод шудааст. Мавзӯъ ва мазмуни диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси 08.00.03 – Иқтисодиёти минтақавӣ ва ҳудудӣ, ки вобаста ба Шӯрои диссертатсионӣ мувофиқи фармониши Комиссияи олии аттестациони назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз

7-уми январи соли 2022, таҳти №10/шд ҳукуки қабули диссертатсияҳо барои химоя дода шудааст, мувофиқат менамояд. Ҳамзамон, таҳқиқот ба талаботи Феҳрасти ихтисосҳое, ки аз рӯи онҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон унвонҳои илмӣ дода мешаванд ва бо қарори Раёсати комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 25 ноябри соли 2021, таҳти №9 тасдиқ шудааст, мувофиқат мекунад.

Дараҷаи наводии натиҷаҳои дар диссертатсия бадастомада ва нуқтаҳои илмие, ки барои химоя пешниҳод мешаванд.

Натиҷаҳои асосие, ки наводарии илмии таҳқиқотро ташкил медиҳанд, инҳоянд:

- мундариҷаи концепсияи рушди устувор чун парадигмаи ҳалли муаммоҳои экологӣ дар сатҳҳои гуногуни (мега – макро- мезо - микро-сатҳ) дар асоси муносибати низомманд ганди гардонидани шудааст. Дар асоси он исбот гардидааст, ки таъмини устуворӣ дар дохили худ низом ва ҳосиятҳои он гузошта шудааст: қобилият ба худинкишоф, худтанзимкунӣ, муқобилат ба омилҳои ноустуворкунанда, ҳамчунин мавҷудияти ҳамкории мутақобилаи ҳамаи зернизомҳоро таъмин мекунад;

- шарҳи муаллифии принципҳои таъмини рушди устувории иқтисодии минтақа дода шудааст. Тибқи он алоқамандии сатҳи баланди иҷтимоию иқтисодии минтақа бо низоми дар худ ихотақунандаи он, яъне муҳити табиӣ асоснок карда шудааст, ки зарурияти ҳатмӣ ба инобат гирифтани принципҳои зерин пешниҳод гардидааст: а) коркарди лоиҳаи рушди иқтисодӣ бояд ба низоми экологии таъмини ҳаёти аҳоли мувофиқат кунад; б) тақсими одилонаи захираҳо ва имкониятҳо на танҳо барои насли аҳолии муосир, балки барои наслҳои оянда, ҳамчунин барои ҳайвоноту наботот мутобиқат намояд; в) самаранокии сармоягузори дар асоси андозаи ҳиссаи беҳтар гардонидани сармояи табиӣ он арзёбӣ карда шавад;

- исбот шудааст, ки дар раванди густариши муносибатҳои иқтисодии бозорӣ мақсади асосии субъектҳои хоҷагидорӣ ба даст овардани фоида мебошад, ки он дар бештар ҳолатҳо пайваста бо суистисмори захираҳои табиӣ, вайронгаштани муҳити зист дар таъмини рушди иқтисодии минтақаҳо амалӣ мегардад, ки минбаъда таъсири манфӣ ба фаъолияти ҷамъият дорад, сатҳи ифлосшавии табиатро ба вуҷуд оварда, қонеъ гардонидани талаботи ояндаи аҳолиро зерин хавф мегузорад. Нишон дода шудааст, ки характери комплексии тадбирҳо оид ба ҳалли муаммоҳои экологӣ баҳри беҳтар намудани муҳити зист мусоидат намуда, ноил шуданро ба ҳадафҳои рушди устувори иқтисодӣ бояд таъмин кард.

- асоснок гардидааст, ки услуби арзёбии вазъи экологӣ дар илми муосир иқтисодӣ бисёрҷабҳа ва гуногун буда, интиҳоби он барои истифодабарӣ аз ҳадафҳои таъмини рушди устувори иқтисодӣ дар минтақаҳои алоҳида вобаста аст. Гурӯҳбандии нишондиҳандаҳои арзёбии вазъи экологӣ дар самтҳои зерин сурат гирифтааст: а) дастрасии технологияҳои инноватсионие, ки ба экология, равона карда шудааст, дастрас мебошанд, ҳисоб карда шудааст; б) таҷдидшаванда, ки ҳамчун

“коэффициенти самараноки” ҳиссаи хароҷоти мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии маҳаллӣ ба масъалаҳои экологӣ дар маҷмуаи маҳсулоти минтақа (МММ) барои ҳар як гуруҳи хароҷот; г) соҳторӣ, ки аз ҷиҳати нишондиҳандаҳои самаранокии субъектҳои иқтисодиро дар минтақа муайян менамояд;

- мудаллал гардидааст, ки дар минтақа партови обҳои ифлосшуда солҳои охир ба маротиба зиёд шуда боиси вайрон гаштани муҳити зист гардидааст. Исбот карда шудааст, ки муаммоҳои экологӣ дар вилояти Суғд дар солҳои охир шадид гардида тамоюли афзоиш дорад, ки он бо зиёдшавии иқтидорҳои саноатӣ, миқдори воситаҳои нақлиётӣ дар байни аҳоли, бо мақсади дарёфти фоида ғайрисамаранок истифодабарии захираҳои табиӣ, бо техникаи технологияи фарсудаву кӯҳна алоқаманд аст. Мудаллал гардидааст, ки вилояти Суғд дар байни минтақаҳои ҷумҳурӣ аз рӯи паҳн намудани моддаҳои зарарнок аз манбаҳои доимии ихроҷ ба ҳавои атмосфера мавқеи саввумро дорад, сарбории он ба ҳудуди минтақа, инчунин ба ҳар як нафар аҳолии вилоят низ тамоюли афзоиш дорад, ки мақомотҳои маҳаллии давлатии иҷроия бояд таваҷҷуҳи хоса диҳад:

- муайян шудааст, ки тибқи меъёри ба ҳавои атмосфера паҳн намудани моддаҳои зарарноки тозанашуда аз манбаҳои доимии ихроҷ вилояти Суғд дар байни минтақаҳои ҷумҳурӣ мавқеи дуввумро дорад. Сабабҳои асосии вазъи мазкурро бо далелҳои зерин алоқаманд аст: мавҷудияти зиддият байни субъекти иқтисодии минтақа баҳри таъмини рушд; манфиатҳои субъектҳои хоҷагидорӣ бо таъмини амнияти экологӣ; нокифоя будани маблағгузорӣ барои ҳифзи муҳити зист; номувофиқати техника, технологияи мавҷуда дар соҳаи саноат ва талаботу стандартҳои экологӣ; тафаккури сусти маърифати экологӣ дар байни аҳоли; сатҳи нокифояи таҳассусмандии захираҳои меҳнатӣ дар истехсолоти молу хизматрасониҳо;

- исбот карда шудааст, ки дар вилояти Суғд аз рӯи консентратсия бештари моддаҳои ифлоскунандаи ҳаво шахрҳои Хучанд, Панҷакент, ноҳияҳои Б. Ғафуров ва Айнӣ пешсафанд, ки бо сатҳи баланди зичии ҷойгиршавии корхонаҳои саноатӣ ва аҳоли дар ин ҳудудҳо вобаста аст. Ҳамзамон мудаллал гардидааст, ки соф (безарар) кардани партовҳои аз манбаҳои доимии ифлоскунандаи ҳавои атмосфера дар шахру ноҳияҳои номбаршуда (бо истисноии ш. Панҷакент) сатҳи баландро дошта бошад ҳам, минбаъд дар ҳалли муаммоҳои экологӣ баҳри таъмини рушди устувор ҷалби сармоягузориҳои самти афзалиятноки сиёсати иқтисодии худ қабул намояд;

- асоснок карда шудааст, ки бақордарории фондҳои асосӣ (мучаҳҳазгардонии техника, технологияи инноватсионӣ) дар ҳудуди вилояти Суғд ҳоло ба мақсади сиёсати танзими муаммоҳои экологӣ ва рушди иқтисодӣ ҷавобгӯ намебошад. Зеро ҳиссаи сармоягузорӣ ба фондҳои асосӣ нисбат ба маҷмуаи маҳсулоти минтақа дар солҳои охир тамоюли пастшавӣ дорад. Новобаста аз он мудаллал гардидааст, ки аз рӯи критерияи бақордарории фондҳои асосӣ ба ҳар сари аҳоли дар байни минтақаҳои ҷумҳурӣ ш. Душанбе, дар байни шахру ноҳияҳои зерини вилояти Суғд

бошад, Хучанд, Б. Гафуров, Исфара, Ҷ. Расулов, пешсаф буда, дар сафи ақибмондаҳо Айнӣ, Деваштич, Зафаробод, Кӯхистони Мастчоҳ, Шахристон мебошад. Исбот гардидааст, ки бояд азнавсозии фондҳои асосӣ бо унсурҳои нави инноватсионӣ дар корхонаҳои истеҳсолии шаҳру ноҳияҳои вилоят таваҷҷуҳ дода шавад;

- асоснок гардидааст, ки дар сиёсати сармоягузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти ҳифзи гушаҳои нодири табиат бо назардошти вазъии экологии вилояти Суғд ташкили мамнунгоҳҳо, паркҳои табиӣ, парваришгоҳҳо ба назар гирифта амалӣ карда шавад, ки ҳоло онҳо дар ҳудуди вилоят мавҷуд нест. Зеро ҳоло манзараҳои нотакрори баландкӯҳҳои ноҳияҳои Шахристон, Кӯхистони Мастчоҳ, Деваштич, Исфара, наботот ва ҳайвонотҳо дар ин манзилҳо дар зери хатари нобудшавӣ қарор дорад;

- коркарди амсилаи иқтисодии-математикӣ баҳри арзёбии миқдори равобит байни муаммоҳои экологӣ (афзоиши партовҳои зарарнок ба ҳавои атмосфера) ва нишондиҳандаҳои иҷтимоиву иқтисодии вилояти Суғд, ки зеро рушди фаъолнокии истеҳсоли сарбории бевосита ба муҳити зистро доро мебошад. Дар асоси ҳисобҳо муайян гардидааст, ки байни онҳо равобити зич мавҷуд буда, дар шароити муосир афзоиши моддаҳои зараровар ба атмосфера нисбат ба омилҳои яқум, шумораи корхонаҳои саноатӣ, дувум сатҳи рушди маҷмуаи маҳсулоти минтақа нисбатан ҳассос аст. Исбот гардидааст, ки дар эҳёи корхонаҳои саноатӣ бештар ташкили онҳо бо технологияҳои инноватсионӣ ба экология нигаронидашуда аҳамият дода шавад.

- асоснок карда шудааст, ки ҷанбаи муҳими танзими вазъии экологии минтақа таъсиррасонӣ муҳити зист ташкили механизми салоҳиятдори маблағгузорӣ ва қарздиҳӣ оид ба ҳифзи экологӣ мебошад. Дар шароити бӯҳрони иқтисодӣ, имкониятҳои маблағгузорию бучет хеле маҳдуданд, ташкили “Фонди маҳаллии экологӣ” мувофиқи мақсад аст, ки бояд ҳамаи сарчашмаҳо, яъне бучавӣ, ғайрибучавӣ, ҷаримаҳо, маблағҳои хайриявӣ, соҳибкорӣ ва ғайраҳо ғани карда шаванд. Фонди мазкур манбаи таъиноти махсус дошта барои эҳтиёҷоти дигар истифода нашавад;

- коркард ва пешниҳоди маҷмуаи тадбирҳо оид ба самаранок идоранамудани рушди экологиву иқтисодии минтақа, ки қисматҳои зеринро дар мегирад: дар самти идоракунии партовҳо; дар равияи баланд бардоштани маърифати экологӣ; васеъ намудани инфрасохтори экологӣ; дар соҳаи ба экология нигаронидашудаи фаъолияти субъектҳои хоҷагидорӣ; васеъ намудани сарчашмаҳои молиявӣ иқтисодӣ; паст кардани таъсири ҳолати техногенӣ нақлиёти автомобилӣ ва ғайра, ки ҳар яки он ҷорабиниҳои махсусро дар бар мегирад.

Асоснокӣ ва муътамад будани хулосаҳо ва тавсияҳо, ки дар диссертатсия зикр гардидаанд. Натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ аҳамияти амалӣ доранд, истифодаи онҳо ба баланд бардоштани таъсирпазирии иқтисодиёти минтақа ва дараҷаи идорашавандагии пешбурди экологӣ мусоидат мекунад.

Саҳми шахсии унвонҷӯ дар натиҷаҳое, ки дар рисолаи диссертатсионӣ оварда шудааст. Диссертатсия кори илмӣ-тадқиқотии мустақилонаи муаллиф мебошад. Аз ҷониби унвонҷӯ ба таври мустақилона воқеияти мавзӯ асоснок карда шуда, мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот муайян сохта шудаанд, асосҳои назариявӣ рушд дода шуда, тавсияҳои илмиву амалӣ оид ба таъмини рушди иқтисодии дар бахши экологӣ коркард гардида, ба тасвиб расидаанд.

Аҳамияти илмӣ, амалӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии натиҷаҳои диссертатсия бо нишон додани тавсияҳои онд ба истифодаи онҳо.

Аҳамияти амалии таҳқиқоти диссертатсиониро натиҷаю хулосаҳои дар намуди муқаррароти мушаххаси илман асоноки ба даст омада ташкил мекунанд, ки онҳоро мақомоти минтақавии ҳокимияти иҷроия ҳангоми коркарди пешниҳодҳо оид ба таҷдиди сиёсати давлатии минтақавии экологиву иқтисодӣ истифода бурда метавонанд.

Муқаррароти назария ва амалии кори диссертатсионӣ ҳамчунин мумкин аст дар раванди таълим дар доираи курсҳои фанҳои иқтисодӣ мавриди истифода қарор гирад. Нуктаҳои асосие, ки ба ҷимоя пешниҳод мешавад:

- низомбандӣ намудани консепсияи рушди устувор чун парадигмаи рушди низоми экологӣ – иқтисодии сатҳи дилхоҳ (мега – макро-, мезо – микросатҳ);
- асоснок намудани шарҳи муаллифӣ минтақа, ки низоми томи муносибатҳои иқтисодӣ бо муносибатҳои умумӣ ба шароитҳои ҳаётии худудиро бо ихотакунанда - муҳити табиӣ ва иҷтимоӣ алоқаманд мебошанд;
- исбот намудани баланд шудани дараҷаи мустақилияти фаъолияти хоҷагидорӣ минтақа дар ҷумҳурӣ, ки бояд бо технологияҳои институтсионалии танзимӣ ҷанбаҳои экологии истехсолот ва муносибатҳои иқтисодиро дар бар гирад;
- мудаллали гардонидани дар мадди аввал ҳал намудани муаммоҳои экологӣ дар минтақаҳо, ки дар минбаъдаи фаъолият ба ҷамъият таъсири манфӣ нарасонад;
- гуруҳбандии нишондиҳандаҳои арзёбии фаъолнокии иқтисодиву экологӣ ва муайян намудани услуби арзёбии рушди соҳибкорӣ дар соҳаи иқтисодиву экологӣ;
- коркарди амсилаи рушди устувори минтақа дар низоми муосир ва нигоҳ доштани тартиби фаъолият экологӣ;
- асоснок намудани вайроншавии муҳити зист дар минтақа, зиёдшавии партовҳо ва муайян намудани равияҳои танзими онҳо;
- омилҳои мусбиву манфӣ, ки ба инкишофи иқтисодиву экологӣ дар минтақаҳо таъсир хоҳад гушт, ошкор карда шудааст.

Мутобиқи банди 61-и Низомномаи шӯрои диссертатсионӣ, ҳамчунин бандҳои 67,69 ва 74-75-и Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо Қарори

Хукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, таҳти №267 тасдиқ гардидааст, ба ўҳда гирифта, комиссия пешниҳод менамояд:

1. Диссертатсияи Махмадалӣ Бахтиёр Набӣ дар мавзӯи “Такмили танзими омили экологӣ дар таъмини рушди устувори иқтисодиёти минтақа (назария ва амалия)”, барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои иқтисодӣ аз рӯи ихтисоси 08.00.03 - Иқтисодиёти минтақавӣ ва ҳудудӣ ба Шӯрои диссертационии 6D.KOA - 013-и назди Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон барои Ҳимоя қабул карда шаванд;

- бо пешниҳоди комиссияи таҳлили шӯрои диссертационӣ муқаррарони расмӣ диссертатсияи мазкур шахсони зерин тайин карда шаванд:

- **Обидов Фозил Саидович**, доктори илмҳои иқтисодӣ, профессори кафедраи қори бонкии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон;

- **Ҷӯрабоев Ғафурҷон Ҷӯрабоевич**, доктори илмҳои иқтисодӣ, профессори кафедраи иқтисодиёти Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибқори Тоҷикистон;

- **Самандаров Искандар Хусейнович**, доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор, муовини ректор оид ба тарбияи Донишгоҳи аграрии Тоҷикистон ба номи Шириншох Шоҳтемур.

2. Ба ҳайси муассисаи пешбар Институти иқтисодиёт ва демографияи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон таъин карда шаванд.

3. Барои нашри эълон ба Ҳимояи минбаъда ва ҷойгир намудани автореферат дар сомонии Комиссияи олии аттестационии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон иҷозат дода шаванд. Барои ҷопи автореферат бо ҳуқуқи дастнавис иҷозат дода шаванд.

Раиси комиссия:

доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор,
муовини раиси шӯрои диссертационӣ

Ризоқулов Т.Р.

Аъзоёни комиссия:

доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор,
аъзои шӯрои диссертационӣ

Азимов А.Ҷ.

доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор,
аъзои Шӯрои диссертационӣ

Раҳимов А.М.

Имзои Ризоқулов Т.Р., Азимов А.Ҷ. ва Раҳимов А.М. – ро тасдиқ менамоям:

котиби шӯрои диссертационӣ **Самадова З.А.**

сана “ 18 “ 10 2022